

דף שבועי

בס"ד

פרשת כי תשא, תשפ"ו, מספר 1659

משה רבנו כדמות המתפלל המיטבי יאיר ברקאי

ועל בריתות, כגון חילול השם בעיני מצרים והבטחת ה' לאבות. תפילה זו, כפי שמנהיר הרמב"ן,² עוצרת את הכעס הא-לוהי אך אינה מחזירה את הברית למקומה. בשלב השני, לאחר שטיפל משה בחטא עצמו, הוא פנה לתפילה נוספת (שמ' לג:יז), שמטרתה להשיב את קרבת ה' ואת הנהגתו הישירה: "אם אין פְּנִיךָ הַלְכִים" (שמ' לג:טו); כאן ביקש משה להשיב לישראל את מדרגתם הרוחנית ואת **ייחודם הלאומי**, שכן בלעדי השראת השכינה עליהם, הם ככל העמים.³

שתי התפילות נדרשו משום שהמסבר היה כפול: תחילה היה צורך למנוע את השמדת העם, ולאחר מכן לאחות את הקרע העמוק שנוצר בקשר בין ישראל לקב"ה, ולחדש את הברית באמצעות השבת השכינה ומתן לוחות שניים.

בשתי התפילות קיים גם הפן האישי של משה; בראשונה מוצע לו להיות אביו של עם ישראל החדש, לאחר שה' יכלה את העם הנוכחי. בשנייה ה' ביקש ממנו להנהיג את העם באופן עצמאי: "וְעַתָּה לֵךְ נַחֵה אֶת הָעָם אֲשֶׁר דִּבַּרְתִּי לְךָ הִנֵּה מֵאֲכִי יֵלֶךְ לְפָנֶיךָ". ה' הציע לו להסתפק במלאך מלווה, מבלי להשרות את שכינתו על העם, ומשה דחה על הסף את שתי ההצעות, משום שמגמת פניו הייתה להציל את העם בלי כל נגיעה אישית, עד כדי ביטול עצמי מוחלט, המעיד על ענווה מושלמת.

כדברי הרב השל:⁴

תפילה היא רגע שבו ענווה היא מציאות. ענווה אינה מידה-טובה. **ענווה היא אמת. כל דבר אחר הוא אשליה.** במילים אחרות, כאשר אנו ניגשים לא-לוהים אין זה כ'אנכי', אלא להיפך דרך ההכרה בכך שאין אלא 'אנכי' אחד.

הענווה מקרבת לאמת; היא מחברת את האדם למצבו האמיתי, ומאפשרת תפילה כנה. היא מונעת יהירות העלולה להפוך את התפילה לדרישה או לציפייה

תפילתו של משה רבנו מלווה את התורה לכל אורכה (להוציא את ספר בראשית), ובכל פעם היא מאירה פן אחר בדמותו: מנהיג תקיף, אח מסור, נביא העומד בפרץ, ואדם המבקש קרבה אל א-לוהיו וכמה להיענותו לתחינותיו. בפרשתנו, לאחר חטא העגל, משה ניצב מול אחת מנקודות השבר החריפות בתולדות ישראל. תפילתו שם – למען העם, למען עצם המשך הברית – נעה בין מחאה נוקבת לבין תחנון עמוק, ומגיעה עד לבקשה הנועזת: "וְעַתָּה אִם תִּשָּׂא חַטָּאתָם וְאִם אֵין מַחְנֵי נָא מִסְפָּרְךָ אֲשֶׁר כְּתַבְתָּ" (שמ' לב:לב).¹ שנים רבות אחר כך, בפרשת ואתחנן, אנו פוגשים תפילה מסוג אחר: בקשה אישית, כמעט אינטימית, של משה המבקש להיכנס לארץ; תפילה שאינה נענית, אך חושפת את עומק הקשר שבין הנביא לא-לוהיו.

לצד תפילות אלו בולטות גם תפילותיו של משה על אחיו ואחותו: על אהרון – בשעת המשבר של חטא העגל, כאשר משה מבקש על נפשו של אחיו ומגן עליו מפני חרון אף ה' (דב' ט:כ); ועל מרים – בתפילתו הקצרה והנוקבת, (במ' יב:ג): "וַיִּצְעַק מֹשֶׁה אֶל ה' לֵאמֹר אֵל נָא רַפָּא נָא לָהּ". זוהי התפילה הקצרה ביותר בתורה. תפילות אלו מציגות את משה לא רק כמנהיג ציבורי, אלא גם כאח הדואג למשפחתו, וכאדם שמילותיו נובעות ממקום של חמלה עמוקה.

עיון משווה בין ארבע התפילות – למען העם, למען אהרון, למען מרים, ולמען עצמו – מגלה מארג מורכב של מנהיגות, רגש, אחריות וקרבה לא-ל. במאמר זה נבקש להתבונן בתפילות הללו, לבחון את לשונן והקשרן, ולברר מה הן מלמדות על מהותה של תפילה ועל דמותו של משה כמנהיג המתפלל.

תפילותיו של משה בפרשתנו מבטאות שני שלבים מהותיים בשיקום היחסים בין ישראל לקב"ה לאחר חטא העגל: תפילתו הראשונה (שמ' לב:יא-ג) נאמרה מייד עם גילוי החטא, בשעה שהודיע לו הקב"ה על כוונתו להשמיד את ישראל ולבנות ממנו, ממשה, "גוי גדול" (שם:י). כאן פעל משה כמי שמגן על עצם קיומו של העם. משה ביקש לבטל את גזרת הכליה ולהציל את קיומו של העם, והוא נשען על טיעונים היסטוריים

2 בפירושו לפסוקים יא-יב, ד"ה: "למה ה' יְתַרָה אִפְךָ", ובהסתמכו גם על שמות רבה מב א.

3 עיינו ברש"י הירש לשמ' לג:טו: "דברי משה כאן מבטאים אפוא את החשיבות ההיסטורית - העולמית של עצמו ושל עמו. לשם מסירת דבר ה' אל האנושות יש צורך בשליח ה' ובעם ה'. ההיסטוריה הישראלית, שבה מתגלה ה', היא הדרך ההכרחית לשלילת התורה, שאותה גילה ה' לאדם, בחיק האנושות".

4 אברהם יהושע השל, **התפילה**, רשל"צ 2016, עמ' 33.

* ד"ר יאיר ברקאי הוא ראש מכללת ליפשיץ לשעבר. דבריי מוקדשים לנכדתנו היקרה, מיכל נילי גוטמן הי"ו, שחוגגת השבת את בת-המצווה שלה. תזכה בע"ה ללמוד ולהשכיל, לשמור ולעשות, וכל אשר תעשה תצלח.

1 עיינו במדרש שמות רבה, כי תשא, מא-מה, לשם הדגמה והרחבה רעיונית.

כאן חופפת לתגובתו בפרשתנו: "וְאִם אֵין מְחַנֵּי נָא מִסְפָּרְךָ אֲשֶׁר כְּתִבְתָּ" (שמ' לב:לב). פעם נוספת בולטת ההתבטלות המוחלטת של האני – משה מול חשיבות עם ישראל.

ישנו הבדל מהותי בין תפילת משה בחומש שמות לבין תפילתו בחומש דברים: ב'ואתחנן' – תפילה מתחננת, משה "מתחנן", "מבקש", "נופל על פניו", טון התפילה רגיש, אישי, שברירי.

בפרשתנו – דבריו של משה נובעים מתוקף היותו מנהיג העם ושלוחו ולכן טון דבריו אסרטיבי, למרות שדבריו נאמרים מתוך שפלות וענווה. ואכן, התפילה משנה את הגזרה. העם ניצל. הקב"ה "ניחם".

התפילה כאן היא כוח לשנות את המציאות.

בפרשת ואתחנן, התפילה משנה את משה, הגזרה אינה משתנה. משה לא נכנס לארץ. אבל משה מקבל, מתמתן, מבין את תפקידו ומברך את יהושע.

התפילה כאן היא כוח לשנות את האדם.

דברינו על חשיבות התפילה ועל גודל מעמדו של המתפלל, מתכתבים היטב עם השיר הבא:⁸

כאשר שמעה / זלדה

כאשר שמעה האשה

שחומת הפנים

שמרקה את הרצפה אז -

את דברי הרופא,

אמרה לי:

אני אתפלל עליך.

ידידה פתאומית תמול לא נודעת

אמרה לי:

אני אתפלל עליך.

זלדה מתארת אישה פשוטה, שחומת פנים, שמרקה את הרצפה. כאשר היא שומעת קול או בשורה – מתגלה בה פתאום עולם פנימי של קדושה. השיר מציב את הדמות הפשוטה מול חוויית התגלות, ומראה כיצד גם במעשה יומיומי וארצי מתגלה אור רוחני.

נמצאנו למדים שהקדושה אינה נחלתם של יחידים סגולה בלבד. היא יכולה להתגלות גם במעשה הפשוט ביותר, אם האדם פתוח לשמוע ולהרגיש. זהו מסר עמוק של זלדה: החיים עצמם הם מקום מפגש עם הא-לוהי.

הדף השבועי מופץ בסיוע קרן הנשיא

לתורה ולמדע, ומופיע גם באתר המידע של

אוניברסיטת בר-אילן בכתובת:

<http://www1.biu.ac.il/parasha2>

כתובת דוא"ל של הדף: dafshv@mail.biu.ac.il

ניתן לפנות לכתובת זו ולקבל את הדף מדי שבוע בדוא"ל.

הדף השבועי - אוניברסיטת בר אילן

יש לשמור על קדושת העלון

עורך: ד"ר צבי שמעון עורכת לשון: רחל הכהן שיף

8 זלדה, שירי זלדה, תשמ"ה, עמ' 229. אני מודה לגב' בלהה בן-אליהו על הפנייתו למקור.

כוחנית. הענווה מאפשרת לאדם להיות קשוב ורגיש, ולהיות נוכח באמת מול עצמו ומול הא-ל.

בספרי דאגדתא על אסתר – מדרש אבא גוריון פרשה ז נאמר:

א"ר יהושע בן לוי: בא וראה כמה גדולים נמוכי

הרוח לפני הקב"ה: שבשעה שביית המקדש קיים,

אדם מקריב עולה – שכר עולה בידו, מנחה –

שכר מנחה בידו. אבל מי **שדעתו שפלה** – מעלה

עליו הכתוב כאילו הקריב כל הקורבנות כולם,

שנאמר: "זָבַחַי אֶ-לֹהִים רוּחַ נְשִׁבָּה" (תה'

נא:ט), ולא עוד אלא שאין תפילתו נמאסת

שנאמר: "לֵב נְשִׁבֵר וְנִדְכָּה אֶ-לֹהִים לֹא תִבְזֶה".

תפילה מתוך ענווה אינה רק מילים; היא מפגש עם ה'.

את הענווה יש לבחון כעמדה של כוח ולא של חולשה,

כי היא מאפשרת לאדם להיפתח, להודות ולהתחבר.

נעיין בקצרה בתפילות שבחומש דברים: "וּבְאֶהְרֹן

הַתָּאֵנָף ה' מֵאֵד לְהַשְׁמִידוֹ וְאֵתְפֹלֵל גַּם בְּעַד אֶהְרֹן בְּעַת

הַהוּא" (דב' ט:כ). משה, כמנהיג, לא עמד מנגד אלא

נשא תפילה להצלת אהרון, למרות שהמעשה היה

חמור. הוא לא ראה את אהרון רק ככוהן גדול, אלא

כאחיו, והפגין נאמנות משפחתית. התפילה מלמדת על

מידת החסד; גם כאשר אדם טועה, יש מקום לבקש

עליו רחמים.

זהו רגע שמחבר בין מנהיגות לאחריות מוסרית,

ובין תפילה לאחווה אנושית. הרש"ר הירש כותב:

ובאהרן וגו'. **אלמלא תפילת משה גם אהרן היה**

נידון להשמדה משום שלא הגיב כהלכה על

מזימת החטא של העם. אולם מעמד הכהן בעם

הוא כמעמד ישראל בקרב העמים. שניהם אינם

יכולים לסמוך על מעמדם שיגן עליהם מפני

התוצאות של חטאם, אלא היפוכו של דבר:

מעמדם רק מוסיף על כובד אחריותם.

אהרון נכלל בתחינותיו של משה על עם ישראל לאחר

מעשה העגל, אך מכיוון שה' התכוון להעניש את אהרון

בכילוי בניו,⁵ ייחד משה תפילה מיוחדת לקריעת רוע

הגזרה, למרות שידע את גודל אחריותו של אהרון

במעשה העגל.

בפרשת ואתחנן אנו נחשפים לניסיונותיו של משה

לבטל את הגזרה של האיסור על כניסתו לארץ.

המדרש⁶ מפרט את תחינת משה על כל גוניה

ופיתוליה. בשיאה נאמר (תנחומא בובר, ואתחנן ו):⁷

א"ל הקדוש ברוך הוא למשה: משה שתי

שבועות נשבעתי, אחת שתמות, ואחת לאבד

את ישראל, לבטל שתיהן אי אפשר, ואם תרצה

אתה להחיות יאבדו ישראל. אמר לפניו: ריבונו

של עולם בעלילה אתה בא עלי, אתה תופש את

החבל בשני ראשים! **יאבד משה ואלף כמותו,**

ואל יאבד אחד מישראל.

"אתה תופש את החבל בשני ראשים" – דימוי של

מאבק פנימי. שבועות ה' מאלצות אותו להכריע בין

מאוויו האישיים לבין אהבתו ודאגתו לכל אדם

בישראל, כאב הדואג לבני ביתו. תגובת משה במדרש

5 לפי רש"י, רבנו בחיי ומפרשים נוספים על אתר, המסתמכים על ויק"ר ז, א (עמ' קמ"ט במהדורת מרגליות).

6 תנחומא (בובר), ואתחנן ו; ספרי דברים (פינקלשטיין) ואתחנן, פסקות כו-ל.

7 ניתן למצוא פרשנות עיונית ואמונית על תפילת משה במדרש תנחומא ו, בספרו של י' רוזנסון, **ותהי זאת**

תנחומתיכם, רחובות 2024, עמ' 357-353.